

Cüzzamın Peşinde Bir Seyyah: İngiliz Hemşire Kate Marsden

A Traveler in Pursuit Leprosy: English Nurse Kate Marsden

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI*

Özet

İnsanoğlunun geçmişte ve günümüzde korku duyduğu hastalıklardan biri de cüzzam hastalığıdır. Günümüz koşullarında tedavisi olan bu hastalığa yakalananlar geçmişte toplum tarafından dışlanmış, hor görülmüştür. Bazı kaynaklarda geçmişte cüzzamlıların boyunlarında bir çingirak taşımalarının zorunlu olduğu, böylece bu hastalığın diğer insanlara bulaşmasının önleniği ifade edilmiştir. Hristiyan dünyasında bu olumsuzluklar yaşanırken İslamiyet'in yaygın olduğu ülkelerde ise cüzzam hastalığına yakalanmış hastalar, daha insancıl koşullarda yaşama imkânı bulmuşlardır. Bu hastalıkla Rus- Türk Savaşı sırasında tanışan İngiliz hemşire Kate Marsden, ölümsüzlüğün ilacı arayan Lokman Hekim gibi, bütün ömrünü cüzzam hastalığını tedavi edecek bir bitkiyi aramaya ve cüzzamlıların insanca yaşaması için gerekli koşulların oluşturulmasına harcamıştır. 1890'lı yıllarda Londra'dan Yakutsk'a seyahat eden İngiliz hemşire, bitkiyi bulamamış fakat Yakutistan'ın Vilyuysk şehrinde cüzzam hastaları için bir tıp merkezi kurulmasını sağlamıştır. Kate Marsden hem bu çabaları hem de tek başına bir kadın olarak zor koşullarda gerçekleştirdiği seyahatiyle literatürde yerini almış cesur kadınlardan biridir.

Anahtar kelimeler: cüzzam, hemşire, Sibirya, Saha, seyyah

Abstract

The leprosy is a disease that has frightened to human beings in the past and today. Leprosy that was not able to be cured in the past can be cured today. Those who contract to this disease were despised by society in the past. It is mentioned in some sources that in the past, the lepers had to carry a rattle on their necks so that the disease is prevented from spreading to other people. In the Christian world, while these negativities are experienced, in countries where Islam is prevalent, patients who have been caught in leprosy have had the opportunity to live in more humane conditions. British nurse Kate Marsden, who met this disease during the Russo-Turkish War, spends the whole life looking for a plant to cure leprosy and creating the qualifying conditions for lepers, just like Lokman Hekim seeks a medicine for immortality. The British nurse who traveled from London to Yakutsk in the 1890s did not find the plant, but provided a medical center for leprosy patients in Yakutia's Vilyuysk city. Kate Marsden is one of the brave women who took her place in the literature with her travel sand the efforts of the lepers for their treatment.

Keywords: leprosy, nurse, Siberia, Sakha, traveler

İnsanlık tarihinde pek çok hastalık belirgin dış değişimlere neden olan cüzzam kadar korku yaratmamıştır. Cüzzam hastası karşısında duyulan iğrenme ve devamında ortaya çıkan korku pek çok edebi eserin de ana konusunu oluşturmuştur. Cüzzam hastalığını bir heykeltraşa benzeten Rus doktor Dionisiy Fereoviç Reşetillo (1845-1908), "*Bir heykeltraş olan cüzzam hastalığı, insan görünümünü bozarken kendi karakteristik, hastalıklı değişimlerini hastaların yüzünde bırakır, bu değişimler hastaların yüzüne benzer çizgiler verir ve başka hiçbir hastalıkta rastlanmayan acının ağrının izidir bunlar*" [Rahimova-Belova 2006: 3] diyerek hastalığı bu şekilde tanımlamıştır.

Cüzzam hastalığının daha çok sıcak iklim kuşağında bulunan ülkelerde yaygın olması ve hastalığın daha sonraki dönemlerde Avrupa kıtasına ulaştığı bilinmektedir. Bu nedenle Doğu ülkelerinde oluşan birikime sahip olmayan Avrupa ülkelerinde hastalarının dışlanma süreci daha belirgin yaşanmıştır. Araştırmacı Mihel, ancak "*Kutsal topraklardan dönen bazı haçlı askerleri hastaneler inşa etmeye ve hastaları maddi açıdan desteleyerek lepsoriler (cüzzam tedavi merkezi) kurmaya başladılar. Görünüşe göre bu durum cüzzam hastalarına Müslüman yaklaşımıyla tanışmanın sonucudur...*" [Mihel 2009: 48] diyerek Avrupa ülkelerindeki gelişime ve Doğu'nun bu hastalara karşı gösterdiği insancıl yaklaşıma dikkat çekmektedir.

Avrupa ülkelerinde de zaman içinde gelişen hastalara karşı olumlu yaklaşımla birlikte bu hastalığın tedavisi ile ilgili bazı rivayetler de Avrupa'ya ulaşmıştır.

İngiliz hemşire Kate Marsden, hastalığın Sibirya topraklarında yetişen bir bitkiyle tedavi edilebileceğini İstanbul'da görevli bir İngiliz doktordan öğrenmiş ve bu gizemli bitkiye ulaşmak için zamanına göre, bir kadının tek başına gerçekleştiremeyeceği bir seyahate çıkmıştır. Bu onun aynı zamanda kadın seyyah olarak literatürde yer almasını sağlamıştır.

Monica Anderson, genel olarak kadın seyyahları ele aldığı çalışmasında 19. yüzyılın üç kadın seyyahından biri olarak Kate Marsden'i saymaktadır. Ona göre, bu üç kadının temel özelliği seyahatlerini kitaplaştırmış olmalarıdır. Isabelle Bird'ün kitabı "The Golden Chersonese and Way Thither" (1883), Lady Florence Dixie'nin kitabı "In the Land of Misfortune" (1882) ve Marsden'in kitabı "On Sledge and Horse back to Outcast Siberian Lepers" (1892) tarihinde yayınlanmıştır [Anderson 2006: 17]. Kate Marsden'in gerçekleştirdiği seyahat bu üç seyahat içinde en zor koşullarda gerçekleştirilendir. Ayrıca Kate Marsden bir hayalperest, sıradan bir seyyah olarak değil, insanca amacıyla da farklı bir konum kazanmıştır.

Kate Marsden, İstanbul'da kaldığı kısa süre içinde cüzzam hastalarıyla ilgilenen ve bu konuda sultandan da destek alan bir şahıstan bahseder. Bu kişi onun adlandırmasıyla "Pascha Zambaco"dur [Marsden 1891: 4]. 1832- 1913 yılları arasında yaşayan Dimitrios Zambako'ya paşalık unvanı Sultan II. Abdülhamid tarafından verilmiştir. Sultanın özel doktoru olan Zambako Paşa, ülkemizde dermatoloji biliminin gelişmesinde önemli adlardan biridir [Köşlü 2017: 45].

Kate Marsden'in Hayatı

13 Mayıs 1859 tarihinde Middlesex, Edmonton'da doğan Kate Marsden (Rusça kaynaklarda Ket Marsden şeklinde geçmektedir), avukat Daniel Marsden'in sekiz çocuğunun en küçüğüdür. 1873 yılında babanın ölümüyle aile bir anda fakir duruma düşmüştür. Bu nedenle Kate 1876 yılında ailesinin hayatını kolaylaştırmak amacıyla din ve hemşirelik eğitimi veren Protestan Evangelist bir kurum olan Tottenham hastanesinde çalışmaya başlar. 1877 yılında kendi isteğiyle Bulgaristan'a gider, burada Rus- Türk savaşında yaralanmış Rus askerlerine bakacaktır. Bu dönemde Kate Marsden yaralı askerler arasında cüzzamlı hastaların da olduğunu görür.

Kate Marsden'in Bulgaristan'daki yaralı Rus askerlerini tedavi etmesinin ardında yatan neden, İngiltere'nin bu savaşta belirgin bir siyaset gütmemesinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle Kate yakındaki en yakın cephe olarak Bulgaristan'a gelmiştir [Yapıcı 2012: 327].

Bulgaristan'da bulunduğu süre içinde Rus askerleri arasında cüzzam hastalığını görmüş olması onda bu hastalarla ilgilenmek için Rusya'ya gitme düşüncesi uyandırır [Karataeva 2016: 39]. Fakat bu düşüncesi hem ailevi nedenlerden hem de ekonomik nedenlerden ötürü daha ileri bir tarihte gerçekleşecektir.

Bulgaristan'daki deneyimden sonra Marsden ülkesindeki Vestminster hastanesinde çalışmaya devam eder. Zaman içinde bozulan sağlık durumu nedeniyle 1882 yılında bu görevden ayrılır.

1884 yılı Kasım ayında verem hastası ablasına bakmak için annesiyle birlikte Yeni Zelanda'ya giden Kate Marsden, ablasının ölümünün ardından 1889 yılında tekrar ülkesine döner.

Kate Marsden'in Bulgaristan'da düşündüklerini gerçekleştirmesi için önünde hiçbir engel kalmamıştır. Marsden yol arkadaşı ve çevirmeni Ada Fild ile Rusya'ya gelir, burada hastalığın Sibiryaya topraklarında daha yıkıcı olduğunu öğrenince 1 Şubat 1891 tarihinde arkadaşı Ada ile Sibiryaya doğru yola çıkar [Karataeva 2016: 39].

Omsk şehrine ulaştıklarında yol arkadaşı bu zorlu yolculuğa daha fazla devam edemeyeceğini bildirip ondan ayrılır, geri kalan yolculuğa Kate Marsden tek başına devam eder. İrkutsk üzerinden Tomsk, Krasnoyarsk şehrine ulaşır.

Onun girişimleri sonucunda 1897 yılında Vilyuysk şehrinde açılan cüzzam tedavi merkezi (leprosarium), 1963 yılına kadar faaliyetine devam etmiştir [Karataeva, Vasilyeva 2016: 40].

Marsden, ülkesine döndükten sonra Sibirya'daki çalışmalarından dolayı pek çok ödüle layık görülür, en önemlisi de Kraliyet Coğrafya Kurumu (Royal Geographical Society) üyeliğine seçilen ilk kadın olmuştur.

Daha sonraki yıllar içinde Kate Marsden adı hızlı bir şekilde unutulmaya başlamış, 1916 yılında Coğrafya Kurumu'nun şeref üyeliğine seçilmesi, 1921 yılında Londra'da Sibirya'da anılarını yazıya döktüğü "My Mission in Siberia. A Vindication" adlı kitabının yayımlanması, bu unutulma sürecini durdurmamıştır. Kate Marsden, 26 Mart 1931 tarihinde Londra'da akıl hastalarının yatırıldığı bir bakım evinde yoksulluk içinde ölür.

Saha Türkleri Arasında Cüzzam Hastalığı ve Tedavisi

Sibiryaya ve Sahalar üzerine çalışan hemen hemen bütün araştırmacılar cüzzam hastalığının bölgede en korkulan hastalık olduğunu belirtmişlerdir.

Saha Türkleri üzerine en ayrıntılı çalışmasıyla literatüre giren Polonyalı araştırmacı Vatslavlepopold Seroşevskiy, cüzzam hastaları ve bu hastalıkla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir.

"Ormanda onlar için (cüzzam hastaları) yapılmış evler vardır, belirli zamanlarda onlar için yiyecek bırakılır. Böyle bir koloni bütünüyle yok olduğunda Sahalar onların evlerini eşyalarıyla birlikte yakarlar. Cüzzama 'büyük illet' (ulahan ölü) derler". Bu cümleyle ilgili olarak verdiği dipnotta ise *"Cüzzamlıların balık avladığı gölün balığını onlar cüzzamlı kabul ederler, bir seferinde cüzzam hastalarının çok önceden yakılmış kullanılmayan evlerinin küllerinin yakınından böğürtlen topladım, bunu öğrenen Sahalar beni ölmüş kabul ettiler"* [Seroşevskiy 1896: 248]. Seroşevskiy'in dile getirdiği bu durum, hastalığın bölgede ne kadar kötü bir etkiye

sahip olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşımı bölgeye gelen Rus doktorlar da sıkça dile getirmişlerdir.

1860 yıllarında Orta Vilyuysk bölgesindeki halk arasında yaygın hastalıkları inceleyen Proskuryakov, cüzzam ile ilgili olarak şunları yazmıştır:

"Gerçekten de cüzzam burada belirli bir derecede bulaşıcı kabul edilmektedir, hastaların barınaklarının yanından 50 veya daha fazla metre uzaktan geçen doğulular bu bulaşıcı hastalığı solumamak için burunlarını mendille kapatmaktadır, onların düşüncesine göre hastalık havayla geçmektedir. ... cüzzama yakalanmış bir Saha Türkü güya bir ağaca tükürmüş, bundan sonra ağaç çatlamış köküyle birlikte kurumuştur" [Proskuryakov 1864: 45].

Bir süre bölgede sürgün hayatı yaşayan ve daha sonra (1891- 1892) coğrafya araştırmacısı olarak Yakutistan topraklarında kalan İvan Çerskiy de Saha Türklerinin bu hastalıktan korktuklarını ve Seroşevskiy gibi "ulahan ölü" adlandırmasının yanı sıra "hara sordoh" (kara felaket) ifadesinin cüzzam için kullanıldığını ayrıca bu hastalığın adını bile anmaktan kaçınıp bu hastalığa yakalananlara "çok ağır hasta oldu" ifadesini kullandıklarını belirtmiştir [Çerskiy 2016: 14].

Ayrıca cüzzam hastalığı halkın yer değiştirmesinde de etkili olmuştur. Araştırmacılar, bir yerleşim biriminin terkedilmesinde cüzzam hastalığının başlıca nedenlerden biri olduğunu belirtmektedirler.

Vasiliy Lvoviç Priklonskiy, *"Sahalar bu hastalıktan çok korkarlar, hastalar canlı canlı çürümeye başladığında sağlıklı olanlar onları özel çadırlara uzaklaştırır veya onları kendi çadırlarında bırakarak ayrılırlar, kendileri ise başka yerlere göç ederler: Sagastır'da 1882 yılında terkedilmiş çadır kalıntıları vardı, halk buradan Kitah adasına geçmişti"* [Priklonskiy 1891: 68].

K. Nesmelov ve İ. A. Zubovskiy adlı doktorlar, Vilyuysk bölgesini inceleme altına almışlar ve buradaki halkın, özellikle de yaşlıların cüzzam hastalığını tespiti ile ilgili bir bilgiyi çalışmalarında vurgulamışlardır.

"Vilyuysk bölgesindeki cüzzam hastalığını K. Nesmelov (1890) ve İ. A. Zubovskiy (1893) incelemişlerdir. Sahalar cüzzamı daha başlangıç aşamasındayken tespit etmektedirler... Eğer parmakların, kulakların rengi güneş ışığında incelendiğinde pembe değil de siyah ise yaşlılar kötü bir karar verirler. Vücutlarında leke ve çatlakların olduğu kişilere geceleyin sessizce yaklaşır, kızgın çiviler batırırlar, eğer insanlar uyanmazsa onların hasta olduğuna karar verirler. Sahalar cüzzamı çok önce ölmüş hastaların kemiklerinden parçaları kaynatarak, otlardan yaptıkları kremlerle tedavi etmeyi denemişlerdir" [Rahimova 2006: 5].

Daha önce ölmüş bir atanın kemiklerinden ilaç yapma geleneği genellikle Sibiryalı yerli halkları arasında geçmişte çok yaygın bir uygulamadır. Bu uygulama özellikle Yukagir, Çukça gibi halklar arasında yaygındır [Miller 2009: 163].

Bütün araştırmacılar cüzzam hastalığına Saha Türklerinin yaklaşımını vermelerine karşın 1890'lı yıllarda bu hastalığa yakalanan hastalarla ilgili sayısal veriler bulunmamaktadır. Ancak hastalığın bölgede yaygınlığını Waldemar Jochelson, 1933 tarihinde New York'ta yayınlanan çalışmasında şu şekilde verir.

"Cüzzam hastalığı Yakut ilinde, kısmen de Vilyusk ve Kolım bölgelerinde çok yaygındır. Bütün Rusya'da Yakut vilayeti bu hastalıkta başı çekmektedir, her 2. 800 kişide biri bu

hastalığa yakalanmıştır ve bu çok yüksek bir orandır. Avrupa'da bu oran her 10. 000 kişide ikidir" [Jochelson 1933: 218].

Kate Marsden'in Seyahatinin Rusça Yayını

Kate Marsden'in kitabı Rusça ve İngilizce yayınlarından sonra 1900 yılında "Eine Reise nach Sibirien" adıyla Almanca ve 1894 yılında Peterburg'ta 32 sayfalık özet yayın olarak "Angličanka Ekaterina Marsden v Sibiri u Prokajennih" [Petersburg 1894] başlığı ile yayınlanmıştır. Her iki yayın da Rusça ve İngilizce yayının özeti niteliğinde olduğu için makalede incelemeye alınmamıştır.

Kate Marsden'in seyahat notlarından oluşan kitabı 1892 yılında Moskova'da "Puteşestvie Miss Marsden v Yakutskuyu Oblast" (Mis Marsden'in Yakut Bölgesine Seyahati) adıyla yayınlanır. Kitabın kapağında "*Bu kitabın satışından elde edilen gelir cüzzam hastaları için bir koloni kurulması için ayrılmıştır*" ifadesi yer almaktadır [Kaldzava 2010: 192].

Marsden'i kitabının giriş bölümü Yakutistan ve bu bölgede yaşayan halklarla ilgili genel bilgileri içermektedir. Saha Türklerinden bahsederken yazar, "*Bu bölgenin halkı çeşitli kabilelerden oluşmaktadır; halkın yarısını Saha Türkleri oluşturur, Moğol kökenli bu halk, iddia ettiklerine göre güneyden gelen bir halktır*" [Marsden 1892a: III] şeklinde bir açıklama yapar.

Amacı halkın kökenini araştırmak olmayan Marsden'in seyahat notlarında ara ara yanlış ve çelişkili bilgiler yer almaktadır.

Daha sonra çalışma alanı olan Vilyuysk'tan bahsederken Kate Marsden, "*genel olarak bütün Saha Türkleri gibi Vilyuysk'takiler de putperesttir, fakat günümüzde pek çok putperest töreni korumalarına karşın Hristiyan sayılmaktadırlar*" [Marsden 1892a: IV] der.

Kate Marsden'in kitabında Saha Türkleri ile ilgili pek çok olumlu yargı da yer almaktadır. "*Yakutistan çöllerinde gezinen bir seyyah her evde içten bir misafirperverlik ve zenginliğini onunla paylaşmaya hazır bir ev sahibi bulur*" [Marsden 1892a: V].

Zengin, fakir halk arasındaki beslenme ve pek çok konuda bilgi veren Kate Marsden cüzzamla ilgili olarak halkın yaklaşımını şu şekilde dile getirmektedir.

"Diğerleri gibi Saha Türkleri de cüzzamdan korkarlar ve cüzzam şüphesi gördükleri hastayı köyden, sağlıklı insanlardan uzaklaştırırlar, çoğunlukla ormana gönderirler ve bu kişinin sağlıklı insanlarla herhangi bir iletişime girmemesini kesin olarak takip ederler. (...) Toplumdan uzaklaştırılmak ve köyünden uzakta ebedi bir münzevi hayata mahkum, her şeyi kaybetmekten korkan doğulular, bütün gayretleriyle kendi hastalıklarını saklarlar, sıklıkla da başarılı olurlar ve bu aynı zamanda cüzzam hastalarının kesin sayısını tespit etmede büyü bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca yeterli tıp personeli olmadığı için doğulular hastalığı kendileri tespit etmekte, bunun sonucu olarak da gerçekte cüzzam olmayan, kronik çiban veya cilt yarası gibi diğer hastalıkları olan kişiler de bu durma düşmektedir" [Marsden 1892a: VII].

Kate Marsden'in tanıtmaya çalıştığımız bu Rusça yayını İngilizce yayının çevirisidir. İlginc olan iki yayının da (İngilizce ve Rusça) aynı tarihte yayınlanmış olmasıdır. Belki bu, seyahat notlarının cüzzamla ilgili en çok veriyi içermesinden kaynaklanmış olmalıdır.

Kate Marsden'in Seyahatinin İngilizce Yayını

Kate Marsden'in seyahatinin İngilizce yayını "On Sledge and Horse back to the Outcast Siberian Lepers" başlığını taşımaktadır. New York'ta basılan yayının kapağında Kate Marsden'in Britanya Kraliyet Hemşireler Kurumu üyesi olduğu, ayrıca Rusya Kızıl Haç Derneğinin üyesi ve

madalyasına sahip olduğu belirtilmiştir. Kitap Rusça yayımla aynı tarihte 1892 yılında yayımlanmıştır.

Kitap giriş bölümü dışında on dört bölümden oluşmaktadır.

Kitabın önsözden sonra başlayan birinci bölümü, "Cleaning the way" [Marsden 1892: 1- 17] başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yolculuğun başlangıç öncesine ait bilgiler söz konusudur, fakat Kate Marsden Sibiryaya yolculuğu öncesinde İstanbul'a seyahatinden üstü kapalı bir şekilde bahsetmiştir.

İngilizce seyahatnamede Kate, hem İstanbul hem de Tiflis'te cüzzamın neden olduğu bazı yan etkileri hafifleten, bazı durumlarda ise hastalığı kesin olarak tedavi eden bir ot bulunduğunu imparatorluğu rapor ettiğini belirtir Kendisine bu otun pek çok cüzzam hastasının bulunduğu Sibiryaya'nın Yakutsk vilayetinin uzağında bulunduğu söylenmiştir, yerli halk otları ilgili bilgiyi saklamaktadır [Marsden 1892: 2- 3].

İkinci bölüm, "First Experiences on the road" (ss. 18-35), üçüncü bölüm "Mostly Mishaps" (ss. 36-51), dördüncü bölüm, "Clanking Chains" (ss. 52-64), beşinci bölüm "Tarantass traveling" (ss. 65- 72), altıncı bölüm "Nearing the lepers" (ss.73-86) başlıklarını taşımaktadır.

Seyahatnamenin yedinci bölümü "Yakutsk- The Province- And The People" (ss. 87-96) başlığını taşımaktadır. Bu bölüm tamamen Yakutsk şehrinin tanıtımına ayrılmıştır ve yayımlandığı yıllar için Yakutsk şehri ayrıntılı olarak tanıtması açısından önem taşımaktadır.

Sekizinci bölüm "First Experiences of the 2000 Miles On Horseback" (ss. 97- 109), dokuzuncu bölüm "Miseris of the lepers" (ss. 110-118), onuncu bölüm "Among The Lepers" (ss. 119-126), on birinci bölüm "Throug Fire" (ss. 127-139), on ikinci bölüm "Finisih of the 200 Miles' Ride" (ss. 140-155), on üçüncü bölüm "Help For The Lepers" (ss. 156-171) ve seyahatnamenin son bölümü olan on dördüncü bölüm, "Results And Prospects" (ss. 172-195) başlığını taşımaktadır. Bu bölümlerden sonra yer alan seyahatnamenin "Ekler" bölümünde bazı raporlar ve duygu dolu mektuplar yer almaktadır (ss. 197-244). Bunlar arasında Kontes Tolstoya'nın Referans mektubu, Madame Costanda'nın Referans mektubu, Peder John Vinokourof'un mektubu, Peder John Vinokourof'un raporu, V. Paramanov'un mektubu, cüzzam hastalarının mektubu, bir cüzzam hastanesi kurulması için Yakut Halk Sağlığı komitesinin üç nolu protokolü, tıp müfettişinin raporu, M. Petrov tarafından onaylanmış yolculuğun özeti şeklindeki ek belge ve mektuplar dikkat çekicidir.

Kate Marsden'in seyahatnamesi genel olarak Sibiryaya topraklarını tanımak isteyen dönemin okuru için genel bilgi verici eser niteliğindedir. Marsden'in birincil amacı bir seyahatname yazarı olmak değildir. Onun tek amacı cüzzam hastalığı ile ilgili olan bilgileri derlemek ve bu bilgileri Batı dünyasıyla paylaşmaktır. Bu nedenle yayını gerçek bir seyahatname metni olarak ele almak mümkün değildir. Bu çalışma bir sağlığının gözüyle Sibiryaya ve temelde Yakutistan topraklarındaki yaygın bir hastalığa bakış niteliği taşımaktadır.

Marsden bir seyyah ve Türkolog olmamasına karşın çalışmalarından haberdar olan Türkolog Grigoreviç Nikolaeviç Potanin, D. A. Klements'e yazdığı mektupta Marsden'in çalışmalarını merakla beklediğini ve dönemin dergisi "Etnografiçeskoeobozrenie"de bu konu hakkında bir yazı olmamasının kendisini çok üzdüğünü belirtmiştir [Lagaçev 1990: 176]. Potanin'in bu sitemi, Kate Marsden'in çalışmalarına Rus bilim adamlarının verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir.

İngiltere Dışındaki Basında Kate Marsden

Bir seyyah olmamasına karşın Kate Marsden, pek çok farklı ülkeye seyahat etme imkanına sahip olmuştur. Sibiryaya dönüşünde Kate Marsden, 1893 tarihinde Chicago'daki "The Congress of Women: Held in the Woman's Building, World's Columbian Exposition" a konuşmacı olarak katılır ve burada yaptığı konuşmada seyahatini özet olarak aktarır. Başlangıçta Hindistan'da çalışmaya karar verdiğini, fakat daha sonra İstanbul'da cüzzamı tedavi edecek otun Sibiryaya topraklarında yetiştiğini öğrenip Sibiryaya yolculuğuna koyulduğunu dile getirir [Marsden 1894: 213]. Yaşadıklarını ayrıntılı bir şekilde aktaran Marsden, adı geçen otu bulduğunu, fakat bu otun cüzzam hastalığını tedavi etmeyip sadece hastalığa yakalananların acılarını hafiflettiğini belirterek [Marsden 1894: 216], bu toplantıya katılmaktan duyduğu sevincini ifade etmiştir. Bu bilgi Marsden'in seyahatinin Rusça ve İngilizce yayınlarında üstü kapalı olarak verilmiş bir bilgidir.

Kate Marsden'in seyahatinin yayını dönemi içinde kamuoyunun da dikkatini çekmiş ve onun girişimleri sayesinde "Yakutsk'tan Vilyuysk'a giden ana yol üzerinde 1892 yılında cüzzam hastalığına yakalanmış insanları birkaç çadırdan oluşan bir köyde iskan ettiler. 90. 000 ruble harcayan Vilyuysk cüzzam hastanesi 1899'da açıldı..." [Rahimova 2006: 5].

Günümüzde Kate Marsden

Geographical dergisinin Şubat 2008 tarihli sayısının 35-38 numaralı sayfalarında yer alan "Searching for a miracle" başlıklı yazısında dergi muhabiri Felicity Aston, Kate Marsden'in yolunu izleyerek Vilyuysk'a gittiğini ve burada gizemli tedavi edici otu tekrar aradığını belirtilmektedir. Felicity Aston, Yakutistan Cumhuriyeti Halk hekimleri Kurumunun başkanı olan yazar Vladimir Alekseeviç Kondakov ile bu konuda bir röportaj yapmış ve şu bilgileri elde etmiştir.

Vladimir Kondakov bu otun çok ender bulunduğunu ve kendisinin uzun zamandır bu otu görmediğini ve halk hekimlerin bu otu sindirim sistemi bozukluklarında kullandıklarını belirtmekte ve atalarından bu bitkinin cüzzam tedavisinde kullanıldığına yönelik hiçbir bilgi kalmadığını belirtmiştir [Aston 2008: 38].

Konunun uzmanı sayılan Kondakov'un bu açıklaması bir bitkinin çevresinde oluşan rivayetin de çökmesine neden olmuştur.

Bir şekilde Sibiryaya'dan İstanbul'a kadar ulaşan bu rivayetin temelinde 1860'lı yıllarda Sibiryaya gazetelerinde çıkan haberler etkili olmuş olabilir. Örneğin "Tunguzlar 'kuçukta' adını verdikleri bu otu kullanırlar. Onun yardımıyla vücuttaki bütün yaraları iyileştirirler, zira bu ot hızlı bir şekilde yaraları kurutmakta ve gerginleştirmektedir. Eski masallarda bu otun suyunu 'hayat suyu' olarak adlandırmışlardır. 60'lı yılların başında ben tesadüfen bir ayının pençesinden kurtulmuş bir Tunguzla karşılaştım. Ayı, onun kafatasındaki ve yüzünün sol tarafındaki derinin hepsini koparmıştı. Fakat bu bu cesur Tunguz ayıyı bir şekilde öldürdü. Daha sonra adı geçen ottan bir parçalar kopardı, bu parçaları yüzüne ve kafatasına koydu ve büyüklüğü ot 'kuçukta'nın yardımıyla deri iyileşti ve yüzünü kapladı. ... 'kuçukta' adlı otun ne olduğu bilinmiyor. Onu pek çok kişi duydu, fakat onunla ilgili ayrıntılı bilgilere sahip olmadılar. Bu otu ilk olarak Sgibnev "Amur" gazetesinde yayınlanan yazılarından birinde zikretti..." [Ordinskiy 1888: 6- 7].

Hayatını insanca bir amaca hizmet için harcayan Kate Marsden'in mezarı da uzun bir süre kayıp olarak kalmış ve 2013 yılı yazında Jacki Hill-Meurphy'un girişimleri sayesinde bulunabilmiştir. 29 Mart 2014 tarihinde Marsden'in Hillingdon mezarlığında yer alan taşsız

mezarına bir mezar taşı ölümünden 83 yıl sonra konulabilmektedir. Aynı yılın sonbaharında Vilyuysk'taki leprosarium'un bulunduğu yerde Kate Marsden için bir anıt dikilir [Karataeva 2016: 41].

Sonuç

İngiliz hemşire Kate Marsden, kadınların özgürlüğünün sınırlı olduğu bir dönemde bir amaç uğruna kıtaları aşan, dünya tarihindeki cesur kadınlardan biridir. Marsden'in yaşadığı dönemde bir kadının Avrupa'dan Asya'nın kuzey doğusuna seyahat edebilmesi ve bu seyahatin ardında oryantalist bir amacın yer almaması oldukça önemlidir. Elbette bu seyahat birincil planda Türk kültürüne hizmet hedefine sahip gözükmebilir, fakat Marsden'in seyahati Saha Türklerinin halk hekimliği ile ilgili bilgileri içermesinin yanı sıra bir kadın gözüyle, duygusal bir tonda Sibirya şehirlerinin panoramasını da gözler önüne sermektedir.

Ayrıca bu seyahat, Sibirya topraklarına Avrupa kültürü dışında kalan halklarının inanç, yaşam biçimlerini, kültürlerini inceleyen ve buraları Batılı insana neredeyse egzotik gelenekler ülkesi olarak sunan seyahatnamelerden büyük bir farklılık taşımaktadır. Seyahatin gerçekleştirildiği dönemde Sibirya topraklarındaki sosyal, kültürel yapı Avrupa'dan farklıdır, fakat insanların yaşadıkları acı, nedeni bilinmeyen bir hastalık karşısında toplumdan dışlanmaları açısından her şey aynıdır. Bu yönüyle de Kate Marsden, döneminin insanına kendisinden uzakta, ama kendisine yakın kaderi paylaşan insanların dünyasını açmıştır.

Bütün bu yönleriyle Kate Marsden'in seyahatnamesi, Sibirya ve Saha halk kültürü üzerine yapılacak araştırmalar için farklı bir kaynak olma görevini yerine getirmektedir.

KAYNAKÇA

- ANDERSON Monica [2006]. *Women and the Politics of Travel, 1870- 1914*, Madison-Teaneck.
- ASTON Felicity [2008]. "Searching for a miracle", *Geographical*, February ss. 35- 38.
- ÇERSKİY İ. [2016]. *Etnograficeskie Zametki, Kolimskoioy Okrug Yakutskoy Oblasti, Koydana*.
- JOHELSON W. [1933]. *The Yakut*, New York.
- KAİDZAVA H. [2010]. "Rasprostraneniecteniyahudojestvennoyliteraturisredinaroda i formirovanienatsionalnoyidentičnosti v Rossii (1870-e- 1917)", *Slavic Eurasian Studies*, No: 17, January, Hokkaido, ss. 189- 213.
- KARATEVA S. A.- VASİLYEVA, U. A. [2016]. "İstoriya Prebivaniya Sestri Miloserdıya Ket Marsden v Yakutii", *XXXIX Studençeskaya Mejdunarodnaya Naučno- Praktičeskaya Konferentsiya*, No 2, Novosibirsk, ss. 38- 42.
- KÖŞLÜ A.- TEKİNER H. [2017]. "Madalyalı Cildiyeciler", *Türk Dermatoloji Dergisi*, Sayı: 11, ss. 44- 48.
- LAGAÇEV N. A.- FLORENTOV N. A [1990]. *Pisma G. N. Potanina*, c. 4, İrkutsk.
- MARSDEN K. [1892]. *On Sledge and Horse back to the Outcast Siberian Lepers*, New York.
- MARSDEN K. [1892a]. *Kate, Puteşestvie Miss Marsden v Yakutskuyu Oblast*, Moskova.
- MARSDEN K. [1894]. "The Leper", *The Congress of Women: Held in the Woman's Building, World's Columbian Exposition*, Chicago, U. S. A., 1893. Chicago, Ill: Monarch Book Company, pp. 213-216.
- MARSDEN K. [1891]. "Topics of day", *The Press/ Christchurch*, 26 February, p. 4.
- MİHEL D. V. [2009]. *Bolezni i Vsemirnaya İstoriya: Učebnoe Posobie*, Saratov.
- MİLLER G. F. [2009]. *Opisanie Sibirskih Narodov*, Moskova.

- 📖 ORDİNSKİY A. [1888]. "Eşçe o tselebnıhrasteniya v Sibiri", *Sibirskayagazeta*, No 51, 7 İyulya, ss. 6- 8.
- 📖 PRİKLONSKİY V. L. [1891]. "Tri Goda v Yakutskoy Oblasti", *Jivaya Starina*. Periodičeskoeizdanie, Sayı 3, ss. 48- 84.
- 📖 PROSKURYAKOV [1964]. "O Sredne-Vilyuyskomulusevilyuyskogookruga i o gospodstvuyuşçih v nem boleznyah", *Etnografičeskiy Sbornik*, Sayı VI, ss. 35- 49.
- 📖 RAHİMOVA L. V. [2006]. "Putirazvitiya Oteçestvennoy Leprologiina Rubeje XIX- XX vv (1889- 1917)", *Vestnik Poslediplomnogo Meditsinskogo Obrazovaniya, Nauçno- Praktičeskiy i İnformatsionniy Jurnal*, No 1, ss. 3- 14.
- 📖 SEROŞEVSKİY V. L. [1896]. *Yakutı. Opit Etnografičeskogo İssledovaniya*, S. Peterburg.
- 📖 YAPICI H. [2012]. "1877- 1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Yabancı Devletlerin Tutumu", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 5, p. 325- 333.